

EO Wijersprijsvraag 2022

'Waar wij willen wonen'

Opgave Achterhoek
'Naar een nieuw landschappelijk
mozaïek voor de 21e eeuw'

Regiobegrenzing

Het landschap van de Achterhoek is een levend landschap en kenmerkt zich als coulisselandschap, het is kleinschalig en divers en heeft een rijke (cultuur)historie. De van nature schrale zandgronden zijn vruchtbaar gemaakt, veen en heide is ontgonnen, de landbouw heeft een enorme bloei doorgemaakt. Daarmee heeft het landschap zich ontwikkeld tot hoe het nu is. Het coulisselandschap met haar cultuur-historische waarden, inclusief de historische gebouwen/boerderijen, maar ook de grootschalige ruilverkavelingen is een landschappelijk 'casco' met een hoogwaardige ruimtelijke kwaliteit en maakt menig Achterhoeker trots.

De Achterhoek kent grofweg drie landschapszones door de verschillen in ondergrond en daarmee vraagt de opgave gebiedseigen oplossingen. Aan de oostkant ligt het hoger gelegen plateau, in het midden een gebied met hoge zandgronden met beekdal en in het westen de kleigronden langs de Oude IJssel.

Regionale hoofdvraag

De regio is op zoek naar nieuwe landschappelijke mozaïeken om met de opgaves waarvoor de Achterhoek staat verder te groeien in (ruimtelijke) kwaliteit. Er ligt voor de Achterhoek een forse woonopgave en is door de toenemende verhuisbeweging vanuit het westen en het op afstand kunnen werken alleen maar groter geworden. Vanwege alle opgaves zoals zeespiegelstijging, bodemdaling, stijgende prijzen en ruimtedruk in andere regio's verwacht de Achterhoek dat de regio een steeds aantrekkelijker woongebied zal worden. Hoe kan de regio ruimte bieden aan deze woonopgave en tegelijkertijd haar landschappelijke/ruimtelijke kwaliteiten behouden en zelfs versterken ook op de langere termijn? De regio wil de woonopgave niet realiseren op de manier van een verstedelijkingsstrategie, meer op een manier die recht doet aan de identiteit en schoonheid van de regio, een strategie die het landschappelijk casco met kleinschaligheid, diversiteit en kleine kernen van de Achterhoek en de waarden van het (cultuur-historische) coulisselandschap ontwikkeld.

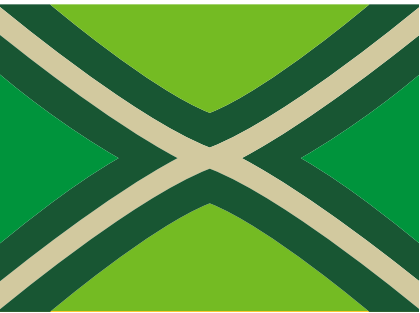
Daarnaast is er zeker op de hoge zandgronden van de Achterhoek sprake van droogte, is er een natuurherstel opgave en komt de transitie van de landbouw langzaam op gang. Ook de energietransitie vraagt daarbij ruimte in het landschap. De Achterhoek wil een

integraal ruimtelijk perspectief voor de lange termijn verder ontwikkelen. De regio zoekt naar nieuwe landschappelijke mozaïeken die recht doen aan haar verschillende landschapstypen. De regio wil de verschillende lagen in de lagenbenadering (occupatie, netwerken en ondergrond) meer met elkaar verbinden op verschillende schaalniveaus. Het bodem- en watersysteem zal een sterker sturende rol gaan krijgen in de toekomstige ruimtelijke ontwikkeling. De Achterhoek vindt de 4e laag, de sociale laag, de leefbaarheid, van groot belang. Daar zit de realisatie- en investeringskracht. De hoofdvraag die de regio hierbij heeft geformuleerd luidt als volgt:

De Achterhoekse hoofdvraag gaat dan ook over nieuwe landschappelijke mozaïeken en toevoeging van ruimtelijke kwaliteit: Hoe versterken we de ruimtelijke kwaliteit van ons kleinschalige en diverse landschap door de investeringskracht van de ruimtelijk-economische agenda (waarbij wonen een cruciale is, naast werken, innovatie en mobiliteit) in te zetten voor de grote opgaven zoals droogte, energietransitie, natuurherstel en transitie van de landbouw?

Subvragen en accenten

Coulisselandschap: sterk landschappelijk casco

De Achterhoekse vlag staat symbool voor onze identiteit en is een sterk gestileerde weergave van de weilanden, akkers en bossen die zo kenmerkend zijn voor de Achterhoek. De schakering van de lichtgroene vlakken met de donker-groene vlakken geeft de diversiteit weer.

En het kruis is niet recht, maar een beetje gebogen. Net als de vele kronkelende wegen, die met elkaar verbonden zijn en de vele bomenrijen langs de wegen. De Achterhoek biedt hiermee steeds een verrassend uitzicht. Maar dit landschap staat onder druk en is op een aantal plekken al aangetast. We hebben daarin een opgave.

Voor de 21e eeuw wil de regio op zoek gaan naar een nieuw landschappelijk mozaïek, waarin de ruimtelijke kwaliteit

wordt versterkt en waarbij ingespeeld wordt op de hedendaagse uitdagingen in de regio. Hoe versterken we ons kleinschalige en diverse landschap met de opgaven die we zien, waarbij de toekomstige manier van wonen een cruciale is? Hoe maken we de ruimtelijke kwaliteits-slag integraal?

Een nieuw mozaïek
Ooit begon Piet Mondriaan met het schilderen van een realistische appelboom die uitmondde in de beroemde vlakken in primaire kleuren en zwarte rechte lijnen. In de ruimtelijke ontwikkeling is het vergelijkbaar gegaan. Van

Zodra je de rivier de IJssel over bent en zo'n Achterhoeks landweggetje volgt, merk je het direct. De weg is niet recht. Hij slingert. Langs grote bomen, door bossen en om boerderijen heen. Je krijgt om de zoveel meter telkens een ander uitzicht. Soms is het een bosrand, dan weer zijn het akkers. Je ziet al rijdend de boerderijen verdwijnen achter houtwallen en boomgroepen en er lopen golvingen tot aan de horizon. En plots heb je weer een vergezicht. Het lijkt net een toneel met verschillende coulissen. Dat is waarom het landschap van de Achterhoek wel een coulisselandschap wordt genoemd. Het is er nog steeds. Het werd in vele honderden jaren door de boerenbevolking opgebouwd en ingericht."

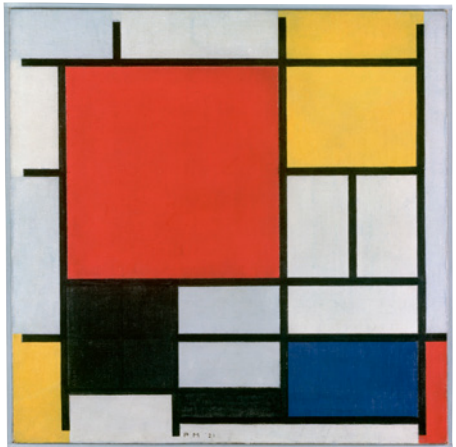
Bron: Stichting Achterhoek Toerisme. Landschap - Natuurlijk Achterhoek

functiemenging en organische ontwikkeling naar functiescheiding en schaalvergroting. De gevolgen hiervan zijn ook in het landschap te zien. Dat past niet meer bij de opgaven waar we nu voor staan. In een meerkleurige legenda combineren we functies op vernieuwende wijze.

De regio gebruikt Mondriaan als metafoor, die in zijn jonge jaren in Winterswijk woonde, en de Achterhoekse vlag die ons groene, kleinschalige, coulisselandschap én grote verbondenheid symboliseert.

Water- en bodemsysteem
In de regio is op dit moment droogte een urgent probleem, meer water vasthouden het streven. De grondwaterstand met gemiddeld 100 mm ophogen (vergelijkbaar met 10 cm ter grootte van het IJsselmeer) is grofweg de inzet. De kwaliteit van het water is ook een aandachtspunt, onder andere door de

hoge veedichtheid in het gebied. De opgaven in de aanpak van droogte, transitie van de landbouw, herstel van natuur en biodiversiteit kunnen ons landschap drastisch veranderen. Daarin liggen nú de kansen om de basiskwaliteit van ons landschap te

versterken en tegelijkertijd nieuwe waarden mee te geven. Hoe kunnen we het water- en bodemsysteem meer verbinden met de netwerk- en occupatielaag voor de toekomstige ontwikkeling van het landschap?

Wonen en werken
Naast het beeld van de Achterhoek als een plattelandsregio, kenmerkt de regio zich met een groot innovatief vermogen in sectoren zoals de maakindustrie (met innovatiehotspot CIVON in Ulft), kringlooplandbouw (met innovatiehotspot De Marke in Hengelo (Gelderland)),

zorg en onderwijs. De Achterhoek is een aantrekkelijk gebied om te wonen met haar rust, ruimte en voorzieningen en om te werken. Om in te recreëren bovendien. Een goede bereikbaarheid is een van onze speerpunten. Is het innovatieve vermogen en de realisatiekracht voor wonen en werken in de regio in te zetten om onze grote opgaven zoals droogte en natuurherstel aan te pakken?

Verbinding stad en landelijk gebied
Binnen de nieuwe landschappelijke mozaïeken is de verbinding van stad en land erg belangrijk. We staan voor het verbinden van stad en land, van verbinding van opgaven in het landelijk gebied met de ruimtelijk-economische agenda (zoals NPLG, woonbod, gebiedsprogramma's Provincie, verbinding tussen lagen in de lagenbenadering). Met perspectief voor de lange termijn. We bereiden ons daarbij voor op andere structuren door veranderende relaties met de omgeving.

Transitie van de landbouw
De Achterhoek kent een rijke agrarische sector die al jaren werkt aan een transitie naar kringlooplandbouw en natuurinclusieve landbouw, maar ook naar high-tech innovaties. Er zijn verenigingen van vele boeren die werken aan bijvoorbeeld de vruchtbare kringloop Achterhoek (VKA) en de vereniging agrarisch landschapsbeheer (VALA), maar ook de verbinding met de WUR in

innovatiecentrum De Marke. Ruimtelijk gezien is de spreiding van de agrarische bedrijven, groot en klein, grondgebonden en niet-grondgebonden, een kenmerk. Er zijn geen duidelijke clusters van bepaalde typen bedrijven herkenbaar, wel zijn de gevolgen van de ruilverkaveling op bepaalde plekken zichtbaar. Een aanzienlijk deel van de boerenbedrijven zal stoppen in de komende 10 jaar, een deel zal hun bedrijf transformeren. Het knelpunt voor een succesvolle transitie, evenals dat daar de kansen liggen, is een (economisch) toekomstperspectief voor deze boeren. De waarde van het landschapsbeheer dat deze boeren doen, wordt weleens onderschat. Ruimtelijk gezien komt er ruimte om andere functies te combineren, en de waardevolle cultuurhistorische boerderijen als de waardevolle cultuurhistorische elementen in het landschap te behouden, te verweven en te ontwikkelen naar nieuwe waarden.

Voorkeursaccenten uit de regio

Als regio partij hebben we de volgende ontwerp wensen die we graag mee willen geven:

Concept van spreiden in plaats van concentreren ('hubwonen')

Om recht te kunnen doen aan ons landschap leggen we de nadruk op spreiding, vanuit organische groei mét een concept. Dus: spreiden op een doordachte manier. Waardoor het landschap nog mooier wordt, de natuur ruimte heeft voor behoud en herstel (water, bodem, lucht) en tegelijkertijd de Achterhoek een fijn woon- en werkgebied is. Leefbaarheid vinden wij een belangrijke factor in de ruimtelijke ontwikkeling van de Achterhoek, de vierde laag in de lagenbenadering. Als regio zien wij als mogelijke oplossingsrichting het 'hubwonen'. Grootschalige concentraties passen niet bij onze regio. Het 'hubwonen' vinden wij beter aansluiten bij het bestaande structuur van dorpen, kernen en buurtschappen, die de basis zijn van ons ruimtelijk perspectief. Woonhubs zien wij als verspreid wonen in kleine hubs waarbij voorzieningen bijvoorbeeld binnen 20 minuten liggen of waarbij bewoners binnen vijf minuten in het groen zijn.

Duurzame mobiliteit zal in elk geval een belangrijke rol gaan spelen.

Hubwonen is een denkrichting en wij zien graag wat jullie visie is, zien jullie dit ook als oplossingsrichting die aansluit op de landschappelijke waarden van de Achterhoek? En hoe zou zo iets er uit zien en werken? Of zien jullie een hele andere oplossingsrichting?

Investeringskracht realiseren voor nieuwe mozaïeken ('nieuwe landgoederen van de toekomst')

Wij zien kansen in een nieuw mozaïek voor de Achterhoek waar we anders gaan wonen, in een mooi landschap en we bijdragen - het liefst met innovatieve oplossingen - aan klimaatadaptie, duurzame energie en het aanpakken van droogte. Door 'biobased' en circulair te bouwen dragen we bij aan een CO2-neutrale Achterhoek. Dat we de nieuwe landgoederen van de toekomst bouwen.

Zijn er nieuwe landschappelijke mozaïeken te ontwerpen en door te rekenen die bijdragen aan tegengaan van droogte, emissie van stoffen en herstel van natuur naar verschillende landschapstypen (klei/zand)? Bij herstel van de natuur hoort uiteraard stikstofreductie. Hoe kunnen we ons innovatievermogen en bijbehorende bedrijvigheid inzetten om een oplossing te vinden voor het realiseren van nieuwe mozaïeken?

Kortom: een belangrijk doel is investeringskracht te realiseren door goede ontwerpen en het benutten van innovatief vermogen uit onze regio.

In de tweede ronde ...
We streven naar het uitwerken van enkele proeftuinen variërend naar landschapstype (2 of 3) en mogelijk naar schaal niveau om in- en uit te zoomen (stad, dorp, buurt en erf). We zoeken naar oplossingen voor de hele regio en misschien wel daarbuiten. Zo dragen we ons steentje bij aan innovatieve oplossingen voor de toekomst. Het idee is om door ontwerpend onderzoek ruimtelijke kwaliteitsprincipes te kunnen formuleren.

Meer informatie over deelgebieden is in de reader opgenomen.

Opdrachtgever: Achterhoek Board

Voor deze opgave gaan we uit van de zeven gemeenten in ons samenwerkingsverband 8RHK ambassadeurs: Aalten, Berkelland, Bronkhorst, Doetinchem, Oost-Gelre, Oude IJsselstreek en Winterswijk. 8RHK ambassadeurs is een triple helix samenwerkingsverband gestart in 2018. Daarbinnen is de Achterhoek Board samengesteld uit tien partijen (vertegenwoordigd uit ondernemers, maatschappelijke organisaties, zoals woningcorporaties en zorginstellingen, gemeenten en de gebiedsgedeputeerde van de Provincie Gelderland). Onder de Board functioneren zes triple

helix samengestelde thematafels. Op deze manier hebben we toegang tot een breed netwerk en zitten de juiste partijen aan tafel. Onderdeel van 8RHK ambassadeurs is de Achterhoek Raad; een raad van 51 leden, elke fractie van de zeven deelnemende gemeenteraden is vertegenwoordigd.

Ruimtelijk kwaliteitsteam voor de Achterhoek

Ons doel is om te blijven groeien in kwaliteit. We realiseren ons dat daarvoor geduld en een lange termijn perspectief nodig is. Als uitvoeringsstra-

tegie zoeken we naar nieuwe werkbare vormen, zoals bijvoorbeeld een Achterhoeks kwaliteitsteam. Dit team heeft een aantal ruimtelijke kwaliteitscriteria of -principes die moeten gaan doorwerken. Daartoe wordt onder meer gestimuleerd, bewaakt en geïnspireerd. Hoe één en ander vorm kan krijgen, ligt nog open. De Achterhoekse mentaliteit vraagt bij uitstek om een concreet voorstel hoe we het ook gewoon gaan doen! 'Een toekomst voor het land en het landschap waar wij willen wonen.'

